

останніх часів радянської влади. Віруючі цієї течії ЄХБ, які наявні в Україні і сьогодні, відмовлялись не тільки визнавати закони, пов'язані з регламентацією діяльності у СРСР релігії та церкви, але й проводили нелегальні з'їзди, конспіративні богослужіння, активно навчали релігії дітей, для чого створювали спеціальні школи, у підпільних типографіях випускали релігійну літературу.

Ця діяльність істотно суперечила законодавству СРСР, тому лідери цих громад неодноразово притягувались до кримінальної відповідальності, а віруючі, які надавали помешкання, несли адміністративні покарання, сплачуючи досить високі штрафи.

Таким чином, у 20–80-і роки радянське судочинство було одним із активних механізмів негативного впливу держави стосовно релігії та церкви. Добре підготовлені й ефективно проведені процеси, на яких була присутня досить велика кількість віруючих, не тільки виносили суворі кримінальні та адміністративні вироки щодо лідерів та активістів громад, але й мали ефект психологічного впливу на віруючих. Це приводило до того, що відразу ж після проведених судових засідань багато членів незареєстрованих груп переходили у легально діючі релігійні організації, а деякі назавжди відмовлялись від релігії.

О.Бикова * (м. Сімферополь)

ПРОВЕДЕННЯ КАМПАНІЇ З ВИЛУЧЕННЯ ЦЕРКОВНИХ ЦІННОСТЕЙ В ПЕРІОД ГОЛОДУ 1921-1923 РОКІВ

В умовах розвитку України як незалежної держави підвищується інтерес до її історії і особливо до переломних історичних етапів. Одним з таких періодів був голод 1921-1923 років. В цей час особливо гостро виявилися протиріччя між радянським урядом і Російської православною церквою. У 1922-1923 роках ведеться кампанія з вилучення церковних цінностей для допомоги голодуючим, в якій Церква не змогла підвищити свій авторитет за рахунок активної допомоги населенню і яка значно зменшила роль релігії в житті радянських людей. Наслідки цих подій актуальні і сьогодні.

* Бикова О.С. – викладач кафедри філології і гуманітарних дисциплін Кримського інституту інформаційно-поліграфічних технологій Української академії друкарства.

Дослідниками цієї проблеми вже були Катунін Ю.А., Воронцов Г.В., Макаров М.Ф., Журавльов О.О., Придувалов Ф.М., Хенкін Є.М.

Основний акцент у нашій статті робиться на розгляді дій радянської влади і церкви під час кампанії з вилучення церковних цінностей в 1922-1923 роках. Метою даної статті є вивчення діяльності Церкви і радянського уряду в період голоду 1921-1923 років в Криму і на Півдні України. Для реалізації цієї мети були поставлені наступні завдання:

- розглянути як склалися відносини між Церквою і радянським урядом в період становлення радянської влади;
- вивчити дії Церкви і радянської влади під час кампанії з вилучення церковних цінностей в 1922-1923 роках;
- оцінити результати, які були досягнуті під час кампанії з вилучення церковних цінностей в 1922-1923 роках.

Відношення більшовиків до Церкви і релігії було висловлене у Програмі РСДРП, прийнятій в 1903 році, у якій вже тоді проголошувалось про «відокремлення церкви від держави і школи від церкви». Відразу ж після завершення громадянської війни більшовики почали розробляти плани кардинального «вирішення» проблеми існування православної Церкви в радянській державі. Церква розцінювалась як ворожа опозиційна сила, яка має значні матеріальні цінності. У радянській пресі початку 1920-х років дуже яскраво виявився агресивний настрій радянської влади у ставленні до Церкви. Метою такої політики було зруйнування православної Церкви як цільного організму.

Початок цьому процесу був покладений у першому декреті Радянської влади, який був прийнятий 26 жовтня 1917 року на другому Всеросійському з'їзді Рад. Декрет законодавчо закріплював положення про те, що вся земельна власність, включаючи монастирську і церковну, стає «здобутком народу», тобто державною. Остаточо це питання було вирішено 23 січня 1918 року, коли був опублікований декрет Ради Народних Комісарів, підписаний В.І.Леніним «Про відокремлення Церкви від держави і школи від Церкви». Декрет позбавляв Церкву рухомого і нерухомого майна і права володіти ним. Храми і необхідні богослужбові предмети передавали спільноті віруючих за договором з місцевою владою. Сама ж Церква, яка в цей момент користувалася великою народною підтримкою, практично не чинила ніякого опору, тобто фактично погодилась з націоналізацією свого майна [О религии и церкви. Сборник высказываний классиков марксизма – ленинизма, документов КПСС и Советского государства. – М., 1981. – С.53-54].

Літом 1921 року у Поволжі, на Кавказі, в Криму і на півдні України розпочалася жорстка посуха. У 34-х губерніях Росії царював голод. Ленін сам виступив з ініціативою використати голод в боротьбі з Церквою. У листі до В.Молотова він писав: "... даний момент вдає із себе не тільки виключно слушний, але і взагалі єдиний момент, коли ми можемо 99-у з 100 шансів на повний успіх розбити ворога на голову... Саме тепер і лише тепер, коли в голодних місцевостях їдять людей і на дорогах валяються сотні, якщо не тисячі трупів, ми можемо (і тому винні) провести вилучення церковних цінностей з самою скаженою і нещадною енергією і не зупиняючись перед придушенням якого завгодно опори" [Цит. за: Катунин Ю.А. Изъятие церковных ценностей: "де-юре" и "де-факто".// Культура народов Причерноморья. – 1998. – N 4. – С.89]. Вилучене добро Церкви направляти на потреби голодуючих планувалось не повністю. Ленін сподівався забезпечити собі фонд у декілька мільйонів золотих рублів для досягнення подальших планів радянського уряду.

Коли розпочався голод, Церква також не могла залишатися у стороні від народної трагедії. 22 серпня 1921 року Патріарх Тихон видав Послання, в якому закликав віруючих всіх конфесій, як у Росії, так і у всьому світі допомогти голодуючим. Уряд довгий час вагався, остерігаючись зростання авторитету церкви, та все ж таки 8 грудня 1921 року ВЦВК дозволив релігійним організаціям збирати кошти на боротьбу з голодом. У Церкві була можливість організувати широку акцію на збір коштів, закупівлю продовольчих товарів і розподіл їх серед голодного населення, що могло б значно підвищити її авторитет. Але ця акція проходила доволі мляво. 19 лютого 1922 року Патріарх видав нове послання, в якому закликав приходські ради жертвувати голодуючим речі, які не мали богослужбового значення, що знову ж не давало можливості здавати дорогоцінні речі, які знаходилися в Церкві, бо всі вони мали відповідне відношення до проведення служб. У зв'язку з цим в радянських газетах регулярно з'являлися статті, які звинувачували священнослужбовців у байдужості до бід народу.

23 лютого 1922 року Президія ВЦВК сама прийняла декрет про вилучення непотрібних для богослужіння цінностей церков і монастирів, які «могли б бути засобом боротьби з голодом на Поволжжі». Юридично основою декрету був законодавчий акт про відокремлення Церкви від держави і школи від Церкви, прийнятий у січні 1918 року. Згідно з декретом церковні багатства ставали власністю радянської влади. Спеціальні комісії, у склад яких входили і віруючі, оглядали Церкви і приймали рішення про вилучення частини дорогоцінностей. 26 лютого вийшов черговий декрет ВЦВК, який

анулював добровільний характер пожертв: місцевим Радам наказувалось вилучати всі дорогоцінності, не виключаючи предметів, які мали богослужбове значення. Патріарх Тихон назвав цей акт святотатством: "Мы не можем одобрить изъятия из храмов священных предметов, употребления коих не для богослужбных целей воспрещается канонами Вселенской Церкви и карается ею как святотатство" [Цит. за: Хенкин Е.М. Очерки истории борьбы советского государства с голодом (1921-1922). – М., 1988. – С.86].

Значна частка нижчого духовенства, тісно пов'язаного з селянством, не виступала проти вилучення цінностей, а в окремих випадках навіть підтримувала це. Лояльну позицію зайняли і деякі богослужбовці високих рангів. Але навіть у неврожайних районах велика кількість віруючих була категорично проти використання багатств Церкви для допомоги голодуючим. Поширеними формами протесту були масові клопотання і заяви груп віруючих, церковних рад про припинення вилучення, про заміну предметів культу на гроші і продовольство, про повернення вже конфіскованих речей. Поширеним було переховування і викрадення цінностей. Велика кількість церковних цінностей були знайдені в монастирях, розташованих в Татарській АРСР і в Криму [Там само. – С.87].

28 лютого 1922 року на зібранні Московської єпархії було підтримано звернення Патріарха Тихона до священнослужбовців: «Самим церковні цінності не віддавати, а пасивно протидіяти – створювати у мирян уявлення, що Церкву грабують, у всіх парафіях проводилися загальні збори парафіян, на яких висловився протест проти вилучення церковних цінностей, посилати їх у ВЦИК». Через місяць Патріарх звернувся до віруючих із закликом, в якому акт вилучення визнавався як «блужнівський». За сприяння цьому він загрожував відлученням від Церкви, а служителям культу – позбавленням сану [Голод 1921-1923 рр. в Україні. Збірник документів та матеріалів – К., 1993. – С.13].

Там, де ідея вилучення церковного майна не мала масової підтримки, іноді застосовувалась навіть військова сила. Сам процес вилучення нагадував військову кампанію, в результаті чого склалася процерковна опозиція, в яку входили релігійні фанатики, неосвічені селяни і навіть частина міських мешканців. В цілому ж експропріація пройшла без особливих ускладнень, бо значна кількість населення відносились до цього процесу досить байдуже, вважаючи цілком нормальним відчуження частки майна церкви на допомогу голодуючим.

В Криму акція вилучення цінностей проводилась впродовж 1922-1923 років. В деяких храмах цей процес здійснювався декілька разів. Це

було пов'язано з тим, що комісії не завжди жорстко підходили до вилучення відразу всіх цінних речей. Багато залишали для проведення служб. Під час вилучення цінностей із кримських храмів відкритого опору здійснено не було в жодному з храмів. Цей процес був припинений у 1924 році після вказівок керівника Центрального Адміністративного Управління Кримської АРСР Лаубе.

За час проведення експропріації держава отримала 3 пуди срібла, 125 карбованців золотом і 1615 карбованців сріблом, 858 діамантів (вага – 1469 каратів), інші дорогоцінні каміння і метали. Церковні багатства в цілому були оцінені більш ніж на 834 тисяч рублів золотом. Церковне майно відправляли спочатку в республіканські, а потім в загальноросійські комісії вилучення, що затримувало його реалізацію на допомогу голодуючим, а частина майна і зовсім не була спрямована на боротьбу з голодом.

Досягнути знищення церкви радянська влада так і не змогла. Навіть в умовах жорсткого одностороннього рішення в СРСР Церква залишалася єдиною легальною організацією з неофіційною ідеологією. І все ж в проблемах, які постали перед Церквою у 1920 році, була винна насамперед вона сама.

Р.Множинська (м. Київ)

ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКО-НІМЕЦЬКИХ КОНФЕСІЙНИХ ВЗАЄМИН (1-а пол. XVI ст.)

Постатями, які викликали у 1-й половині XVI ст. загальноєвропейський резонанс, були, як відомо, **Мартін Лютер** (*Martin Luther*; 1483 – 1546) – великий реформатор Церкви, зачинатель протестантського руху та **Філіп Меланхтон** (*Philipp Melancton*; 1497 – 1560) – німецький гуманіст, теолог і педагог, євангельський реформатор і систематизатор лютерівської теології. Вельми знаним у свій час був і **Станіслав Оріховський-Роксолан** (1513 – 1566) – визначний українсько-польський гуманіст, полеміст, філософ та історик, який, на думку польського дослідника Юзефа Ліхтенштуля, "в загальному доробку філософської думки, а передусім філософсько-юридичної, не стоятиме на самому кінці, а в філософії права в Польщі XVI століття займе навіть головне місце...; який навіть в так освіченому шляхетському середовищі лишився світилом" [*Lichtensztul Józef.*